

YNGVE ANDERSSON
OLOF BOLIN

Myten om jordbrukets låga lönsamhet

Enligt flera beräkningar befinner sig jordbruket i en permanent ekonomisk kris med ständiga förluster. Detta motsägs emellertid av verkligheten. Konkursfrekvensen är låg, äldre bönder är välkonsoliderade och levnadsstandarden är normal. Yngve Andersson och Olof Bolin redovisar här skälen till att kalkylerna ger en missvisande bild.

"Vid nuvarande spannmåls- och arbetspriser är det för jordbrukaren rent af ruinerande att producera vintersäd, ty han förlorar en summa på hvarenda tunna han försäljer eller sjelf förbrukar... Trots det wi nu hafwa sådana tider att jordbrukaren på hwarje oxen han göder förlorar en stor summa, så fortfar han ändå dermed. Han hoppas, emot allt sundt förnuft, på bättre tider." Hebert [1886].

"RRVs studier visar att det råder en i 'verklig' mening låg lönsamhet i jordbruket och att det inte är konsekvenser av olämpliga kalkyler eller felaktiga grunddata." Riksrevisionsverket [1989].

Det inledande citatet är över hundra år gammalt men speglar än idag den gängse uppfattningen om jordbrukets lönsamhet, vilket framgår av det andra citatet. Där har Riksrevisionsverket (RRV) på Regeringens uppdrag studerat ett antal

lönsamhetskalkyler i jordbruket. Utredaren, Bo Sandberg, hävdar att i de sju vanligaste kalkylmaterialen för lönsamhetsbedömning i jordbruket varierar den reala förräntningen på i jordbruket insatt kapital mellan plus 0,3 och minus 12 procent. Den nominella förräntningen på eget kapital beräknas variera mellan minus 27 och minus 51 procent! (Tabell 1.) SCBs årliga deklarationsundersökningar visar vidare att ca en tredjedel av landets jordbruksföretag redovisar ett underskottsavdrag på i genomsnitt ca 35 000 kronor, dvs vart tredje lantbruk synes gå med förlust. Ironiskt nog hävdar lantbrukets företrädare att om lantbruket inte får drivas med sådana förluster (som hittills fått kvittas mot inkomst från andra förvärvskällor) så tvingas jordbruket till en omfattande nedläggning.

Hebert tycks därför fortfarande ha rätt. RRV drar i sin studie följande slutsats: "De erhållna resultaten pekar således entydigt, oavsett vilken kalkylmetod eller datakälla som används, på en låg och under 1980-talets senare del sjunkande lönsamhet för sektorn som helhet." Sådana resultat från en opartisk instans bekräftar uppfattningen att jordbruket tycks brottas med ett kroniskt lönsamhetsproblem och de är användbara som argument i de jordbrukspolitiska förhandlingarna.

YNGVE ANDERSSON är universitetslektor i nationalekonomi vid Uppsala universitet och OLOF BOLIN professor i jordbrukssektorns ekonomi och internationell handel vid Sveriges lantbruksuniversitet, Uppsala.

Tabell 1 Lönsamheten i svenskt jordbruk enligt olika av RRV korrigerade kalkyler år 1987/88.

Förräntning i procent	Kalkyler						
	TK/NK	MJA	JEU	DU	SLA nöt	SLA växt	LN
Nominellt på eget kapital	-27	-35	-51	-28	-	-	-27
Realt på totalt kapital	-12	-9	-11	-	0,3	-1,1	-7

Källa: Riksrevisionsverket [1989]. Förkortningar – se texten.

Hur beräknar RRV lönsamheten i jordbruket?

RRVs lönsamhetsmått är två och de beskrivs i rapporten på följande sätt:

- Den nominella förräntningen på eget kapital, där avskrivningar görs på anskaffningsvärdena och eget kapital är värderat till anskaffningskostnad.
- Den reala förräntningen på totalt kapital, där avskrivningar görs på återanskaffningsvärdena och det totala kapitalet är värderat till marknadspris.

I båda fallen har de totala intäkterna minskats med de totala kostnaderna för insatsvaror och tjänster, underhåll och reparationer, lejt arbete jämte ersättning för eget arbete som i RRVs kalkyler betalts med genomsnittlig arbetskostnad för anställd arbetskraft. Arbetstiden har uppskattats efter arbetsåtgång hos företag med en rationell jordbruksdrift.

De båda lönsamhetsmåttarna har applicerats på sju olika kalkylmaterial, se Tabell 1. Den jordbruksekonomiska undersökningen, JEU, baseras på bokföringen hos ett mindre urval bland de mer effektiva företagen. Modelljordbrukskalkylerna, MJA, baseras på typpårdar konstruerade från befintlig statistik där man i "laboratorieskala" kan experimentera och studera konsekvenserna av tex olika prisuppsättningar. Deklarationsunder-

sökningen, DU, baseras på ett urval (6 500 st år 1987) av jordbrukarnas deklarationer, dvs taxerade intäkter, kostnader, investeringar, tillgångar och skulder så som de framgår av deklarationen.

Drifts- och investeringskalkyler på företagsnivå utarbetas av lantbruksnämnder för sk normgårdar, LN, och för stora jordbruk med växtodlings- eller animalieinriktning (mer än 400 hektar åker respektive 130 kor) av Skogs- och lantarbetsgivarförbundet, SLA-växt respektive SLA-nöt, som underlag för rådgivning. Slutligen baseras den sk total- (TK) och normkalkylen (NK) på material från hela jordbrukssektorn. Skillnaden mellan dem är att i normkalkylen exkluderas vissa icke prisreglerade produkter och vissa poster normeras ("väderleksrensning"). I totalkalkylen, vilken bildat underlag för prispförhandlingarna, summeras den svenska jordbrukssektorns alla intäkter och kostnader i jordbruksdriften.¹

RRVs argument är att om de två lönsamhetsmåttarna, applicerade på de olika datamaterialen ger ungefär samma slutsats så är den riktig.² Som framgår av Ta-

¹ Mycken kritik kan riktas mot totalkalkylen (se tex Andersson [1989]).

² Argumentet är tvivelaktigt vilket vi senare skall visa. RRV diskuterar visserligen brister i de grundläggande datamaterialen, men utsätter inte sina egna beräkningsmetoder eller lönsamhetsmått för någon liknande granskning.

bell 1 ser resultaten bistra ut i alla de redovisade kalkylerna, även om de varierar betydligt. Man frågar sig vem som vill satsa kapital i en näring när förräntningen är minus 50 procent? Efter fyra år skulle bara sex procent av satsat kapital finnas kvar. Enligt talesättet "lever bonden fattigt men dör rik". Med en negativ förräntning av denna storleksordning skulle han "leva fattigt och inte ens hinna dö" innan startkapitalet vore förbrukat.

Verkligheten motsäger kalkylerna

Talet om den kroniskt låga lönsamheten kan därför verka förbryllande. Det borde finnas andra belägg för den, tex låg levnadsstandard för jordbrukare, konkurser, men sådant går inte att finna. Framför allt borde den avspegla sig i observerat beteende. Dåligt lönsam verksamhet har normalt en benägenhet att krympa genom att resurser investeras på annat håll. Jordbruksproduktion är ändå en frivillig selsättning. Empiriskt visar jordbruket emellertid den motsatta bilden. Man har t o m rest en rad politiska hinder för de resurser som vill etablera sig i näringen: Jordförvärvslagen begränsar dem som tillåts köpa jordbruk till en liten och privilegierad grupp, tvåprissystemet gav endast vissa bönder rättigheten att få producera mjölk och ett investeringsförbud har tillämpats för att begränsa investeringar i djurstallar. Är lönsamheten så dålig som förment torde investeringslustan ha dämpats naturligt utan dessa i vissa stycken exceptionella metoder att söka hindra flödet av resurser in i jordbruket.

Vidare saknar i normala fall varken det arbete eller det kapital som söker sig in i jordbruket alternativ användning. Mer än två tredjedelar av jordbrukarhushållens samlade inkomster är utomgårdsinkomster och det kapital som investeras i maskiner och byggnader kan förvisso placeras på annat sätt.

Trampkvarnsteorin

RRV är inte ensamt om att komma till liknande negativa resultat för jordbrukets lönsamhet. I några teoretiska försök att rationalisera sådana resultat ses jordbruket som en krympande näringsgren som befinner sig i ständig ojämvikt. Den sk trampkvarnsteorin (se tex. Cochrane [1965]) och varianter på densamma är en god illustration. Den bygger på tre huvudkomponenter: en snabb teknisk utveckling, en oelastisk efterfrågan på livsmedel och en stor trögörlighet i resurserna. Utfallet blir under sådana omständigheter att produktionen stiger snabbare än efterfrågan, vilket leder till ständigt fallande realpriser. Priserna faller dessutom till en nivå under den långsiktiga jämviktsnivån, vilket beror på att resurserna inte kan krympas tillräckligt snabbt när priserna faller.

Resonemanget är en viktig ingrediens i de förvisso påtagliga och kortsiktiga instabilitets- och anpassningsproblemen. Det håller emellertid inte, varken som en logisk eller som en empiriskt underbyggd förklaring till den förment kroniskt låga lönsamheten i jordbruket. Trampkvarnsteorin förutsätter nämligen att bönder alltid felbedömer framtiden och att de gör det åt samma håll. De är ständigt alltför optimistiska och lär sig aldrig av tidigare misstag. Följaktligen borde äldre bönder ha det sämre än de nystartande. De äldre har ju varit offer för en felbedömd utveckling under längre tid och har tillbringat längst tid i "trampkvarnen". Statistiken motsäger emellertid detta. Äldre bönder är ofta välkonsoliderade medan nystartare kan ha finansiella problem. Vidare har jordbruket en dokumenterat stor anpassningsförmåga och resurserna oftast goda alternativ. Vi har åtminstone för tillfället väl fungerande arbets- och kapitalmarknader, samtidigt som efterfrågan på såväl böndernas arbetskraft som deras jordbruksfastigheter är stor.

Vad är det för fel på RRVs kalkyler?

RRVs beräkningar i Tabell 1 gällde för produktionsåret 1987/88. Detta år är inte exceptionellt. RRVs kalkyler över lönsamheten under de övriga år som undersökts, dvs åren 1978/79, 1984/85 och 1986/87 ser lika dystra ut. Andra som beräknat lönsamhet på liknande sätt och för andra tidsperioder har kommit till samma resultat, men ofta har de varit skeptiska till dessa. RRV tror emellertid mer på sina egna beräkningar än på andra lönsamhetsindikatorer som exempelvis soliditet, konkurser, arrendepriiser och uppbyggande av investeringsreserver. Dessa visar inte alls att jordbruket skulle befinna sig i en ekonomisk kris. Konkursfrekvensen är mindre än en tiondel av vad den är i samtliga branscher. Avsättningen till de skattemässigt fördelaktiga investeringsreservkontona har ökat under den studerade perioden. En viss sänkning i branschens genomsnittliga soliditet (från en mycket hög nivå) är inte att förvåna sig över. En ökad belåning av alla slags fastigheter har skett i och med avregleringen av kreditmarknaderna.

Finns det då några grundläggande fel i RRVs kalkyler, som skulle förändra resultatet radikalt om de rättades till? I de följande avsnitten skall vi ta upp flera problem med RRVs kalkyler.

I det första skall vi korrigera RRVs kalkyl över direktavkastningen, dvs den årliga avkastning som jordbruksproduktionen ger. Vi inkluderar också det reala finansnettot i direktavkastningen för att kunna jämföra våra justerade RRV-kalkyler med Söderstens [1987] kalkyler över lönsamheten i industrin.

Vidare skall vi visa att det kan vara lönsamt att äga ett jordbruk även om direktavkastningen är låg eller tom negativ. Värdestegringen på jordbruksfastigheten, som RRV inte alls beaktar, är en andra komponent i lönsamhetsberäkningarna.

Direktavkastningen

Vad RRV gör är att försöka beräkna direktavkastningen på det insatta kapitalet. Från totala intäkter för animalier, vegetabilier etc dras kostnader för utsäde, konstgödsel, dieselolja mm, för reparationer och underhåll samt för lejt arbete och kalkylerade avskrivningar. Avskrivningarna beräknas, i det mest korrekta alternativet, på återanskaffningsvärdena för maskiner och byggnader.

Därefter måste ersättningen till egenarbetet kalkyleras för att man skall komma fram till direktavkastningen på det insatta kapitalet. RRV ersätter i sina kalkyler egenarbetet i jordbruket med vad det skulle ha kostat totalt om anställd arbetskraft istället utfört arbetet. Det blir då lönekostnader som en anställd arbetare också skall betala skatt för. Ovanpå detta lägges bl a lagstadgade arbetsgivaravgifter, vilka under perioden legat mellan 35–40 procent såsom ett påslag på lönekostnaderna. Den på det här sättet kalkylerade kostnaden för egenarbetet blir en mycket tung post i lönsamhetskalkylen. Den utgör ungefär hälften av de totala intäkterna och är klart högre än bruttoförrädlingsvärdet i jordbruket, dvs resultatet innan de kalkylerade avskrivningarna dragits ifrån.

RRVs kalkyl kan möjligen tänkas svara på frågan om det skulle vara lönsamt att driva dagens svenska jordbruk helt med anställd arbetskraft. Det är emellertid en hypotetisk och ointressant fråga, som ligger långt ifrån dagens verklighet, där den skatt och de egenavgifter ägarna betalar bestäms efter en rad bokslutsdispositioner. I RRVs kalkyl har således orealistiskt höga skatte- och arbetsgivaravgiftsbelopp på ett olyckligt sätt kommit in i kalkylen genom metoden att beräkna ersättningen till egenarbetet. 1986/87 exempelvis är den kalkylerade ersättningen till egenarbetet drygt 13 mdr kronor varav ungefär 4 mdr är lagstadgade och avtalade arbetsgivaravgifter. Samma år var emellertid de

taxerade egenavgifterna enligt deklara-
tionsundersökningen ungefär 0,8 mdr,
dvs långt under de av RRV kalkylerade
arbetsgivaravgifterna på 4 mdr.³ Skatter
på inkomster av egenarbetet kan utifrån
DU beräknas vara lika stora, dvs 0,8
mdr.⁴

Teoretiskt borde ersättningen till egen-
arbetet ett visst år avspegla vad jordbru-
kare i genomsnitt vill ha i ren nettoersätt-
ning per arbetad timme för att vilja äga
och bedriva jordbruk i den omfattning
som faktiskt skett i stället för att ägna sig
åt något annat. Den teoretiska definitionen
innebär att ägarna även beaktar att
ägandet i sig ger en option i framtida vär-
destegringar på jordbruksfastigheterna.
Låt oss antaga att denna nettoersättning
ligger på i medeltal 30 kronor per
arbetstimme.⁵ Vår beräkning innebär att
arbetskostnaden inklusive skatt och egen-
avgifter halveras från RRVs drygt 13 mdr
till drygt 6,5 mdr kronor och resultatet för
det egna kapitalet före skatt skulle exem-
pelvis för produktionsåret 1986/87 bli
(miljoner kronor):

Intakter minus alla kostnader utom eget arbete (enligt RRV) "	6 119
Kostnader för eget arbete (163,9 milj tim × 30 kr)	-4 917
Skatt och egenavgifter	-1 600
Nettovinst efter skatt och egenavgifter	-398
Finansnetto, realt	-616
Ersättning till eget kapital	-1 014
Ersättning till eget kapital inkl 4% svart sektor	19
Ersättning till eget kapital inkl 7% svart sektor	793

Finansnettot har i vår kalkyl beräknats
realt och inte nominellt som i RRVs kal-
kyl. Den del av den nominella räntan som
motsvarar inflationen innebär ju ingen
real kostnad, ty inflationen minskar ju
samtidigt nettoskuldens realvärde lika
mycket. RRV har däremot varit "snäl-
lare" i kalkylen än vi genom att beräkna

avskrivningarna på historiska anskaff-
ningskostnader. Vi har varit hårdare och
på principiella grunder skrivit av till åter-
anskaffningskostnad, vilket innebär en
1,6 mdr kronor högre kostnad detta år. I
likhet med RRV redovisar vi också kalky-
len för två alternativ på den svarta sek-
tors storlek. I det första alternativet an-
tas de totala intäkterna vara underskat-
tade med 4 procent, i det andra med 7
procent.

Hur stor blir då skillnaden mellan
RRVs och vår kalkyl? RRVs beräkningar
ger, om den svarta sektorn antas vara 4
procent, en ersättning till det egna kapita-
let på minus 6,9 mdr kronor (se bilaga 5 i
RRVs rapport). I procent på eget kapital

³Egenavgiftuttaget grundas på den till statlig
inkomstskatt taxerade inkomsten av jord-
bruksfastighet och uttagsprocenten låg i inter-
vallet 30-35 procent under den aktuella tiden.
Inkomstkallan jordbruksfastighet ingår emel-
lertid även inkomster av skogsbruk, körslor,
hyror m m. 0,8 mdr motsvarar ungefär 70 pro-
cent av de totala egenavgifterna.

⁴Siffran bygger på antagandet att 70 procent
av taxerade nettointakter på drygt 4 mdr och
underskottet på nästan en miljard kronor i för-
värvskallan jordbruksfastighet kan hänföras
till inkomst av arbete i jordbruksproduktionen,
vilket 1986/87 blir ungefär 2,2 mdr. Sum-
man är fördelad på drygt 120 000 inkomstta-
gare, vilka vid beskattning är berättigade till
grundavdrag.

⁵Kostnaden för egenarbetet i RRVs kalkyl är
80 kr per timme produktionsåret 1986/87, vil-
ket motsvarar den totala arbetskostnaden per
timme för anställda i jordbruket. Den genom-
snittliga timförtjänsten före skatt, inklusive
övertidstillägg, helgdags- och semesterlön och
andra förmåner, var 1986 53,30 och 1987 58,30
(se Statistiska meddelanden Am 57 SM 9001).
Vår siffra 30 kronor kan kanske förefalla låg
som en ren nettoersättning. Den är emellertid
ett medeltal kring vilket spridningen sannolikt
är stor. Jordbrukare är en heterogen grupp
med delvis olika motiv för ägande och bru-
kande, vilket vi återkommer till i avsnittet om
jordbrukets struktur.

värderat till marknadspris blir detta -12 procent. (Se Tabell 1.) I vår kalkyl blir ersättningen så gott som +0. Vid omkalkylering får vi liknande resultat för 1978/79, 1984/85 och 1987/88.

Direktavkastningen på eget kapital, som den ser ut i våra korrigerade siffror är fortfarande låg, men inte längre så hopplöst låg att det är meningslöst att göra korrigeringar av mindre storleksordning. Det reala finansiella nettot är fortfarande för högt skattat och skall sannolikt vissa år ha positivt tecken. I jordbrukets sk totalkalkyl finns siffror över den totala skuldstocken men egendomligt nog inte över faktiskt betalda räntor. RRV tycks bara ha antagit att den reala räntan är 3 procent och har sedan lagt till inflationen för att få en nominell ränta.

Vi har ovan korrigerat RRVs kalkyl enbart genom att ta bort inflationen. Den faktiskt betalda skuldräntan är emellertid i genomsnitt lägre än vad RRV antagit, ty många lån har till fast ränta tagits upp i ett marknadsränteläge lägre än det som rådde på 1980-talet. I deklarationsundersökningarna finns uppgifter över räntebetalningar och skuldstockar (dock inte bara för jordbruksrörelsen). Om inte lånen i rörelsen har en radikalt annorlunda löptidsstruktur och fördelning mellan fasta och rörliga räntor pekar beräkningarna i riktning mot att den reala genomsnittliga skuldräntan varit negativ flera år under 1980-talet.⁶ En sådan korrigering skulle höja direktavkastningen (i procent på eget kapital) med ytterligare 1-1,5 procentenheter.

Vidare är posten avskrivningar, reparationer och underhåll överskattad. Kapitalstocken, som värderas till återanskaffningsvärde, beräknas i totalkalkylen genom att bruttoinvesteringarna varje år adderas till den existerande kapitalstocken varefter kalkylmässiga avskrivningar görs på stocken. Jordbruket är emellertid en bransch i ständig strukturell förändring och med en betydande och växande andel rena fritidsjordbruk. En

del byggnader och maskiner har upphört att vara produktionsinsatser i jordbruket långt innan de kalkylmässigt avskrivits till noll i totalkalkylens beräknade kapitalstock. Vi skall emellertid inte här försöka att korrigera för detta i räntabilitetskalkylen.

Efter rimliga korrigeringar blir således direktavkastningen i jordbruket inte längre hopplöst negativ. Våra justeringar i kalkylerna innebär också att en jämförelse med Söderstens [1987] kalkyler över lönsamheten i svensk industri blir meningsfull, eftersom kalkylerna gjorts enligt samma principer. Den genomsnittliga räntabiliteten på eget kapital, före skatt, låg i industrin under perioden 1978-85 på drygt 2 procent enligt Söderstens beräkningar, men på 3,9 procent under hela den undersökta perioden 1965-85. Våra korrigeringar av RRVs kalkyl visar att jordbruket mycket väl kan ligga på samma nivå.

RRVs olika grundmaterial visar emellertid att spridningen i direktavkastningen mellan olika jordbruk är stor. Det är inte bara storjordbruken som uppvisar en bättre direktavkastning relativt andra jordbruk. I de sk modellkalkylerna är spridningen mycket stor mellan olika sk modellgårdar, utan att det behöver ha med jordbrukets storlek att göra. Detta gäller i alldeles särskilt hög grad gårdar som är specialiserade på växtodling. Den direktavkastning som beräknats ovan är ett medeltal för hela jordbruket. Det finns, som vi skall se, goda skäl att vänta sig att den genomsnittliga direktavkastningen i jordbruket är låg utan att detta därför betyder att den totala lönsamheten av att äga och driva jordbruk är låg. Att

⁶Den genomsnittliga nominella räntan som den kan beräknas utifrån deklarationsundersökningarna var 7,5, 7,6 och 7,4 procent åren 1984, 1986 och 1987, vilket skall jämföras med RRVs kalkylerade räntor på 12,46, 12,37 och 12 procent.

jordbruket är en mycket heterogen sektor framgår klart av nästa avsnitt.

Jordbrukets struktur

Antalet lantbruk minskar och är för närvarande drygt 100 000, men samtidigt har inkomsterna från lantbruk fått en allt mindre andel av lantbrukarfamiljernas taxerade inkomster. År 1985 kom bara 28 procent från lantbruket. Resten är i huvudsak inkomst av tjänst och pensioner. Jonasson [1989] har studerat deltidslantbrukets struktur och betydelse. Vi skall i tabellen nedan ställa samman några siffror från Jonassons studie som kan utnyttjas i vår argumentation.

För pensionärs-, fritids- och de små deltidslantbruken spelar inkomsterna från lantbruket en mycket liten roll. Endast 3 procent av de taxerade inkomsterna kommer från lantbruket. Resten är taxerade inkomster av tjänst, pensioner, annan rörelse m.m. Jordbruket bedrivs där intensivt vad gäller utnyttjandet av åker- och betesmarker och den arbetsintensiva ani-

malieproduktionen har en liten andel. Enligt Jonasson kan 26 procent av samtliga lantbruk klassificeras som fritidslantbruk där jordbruket är att se som en fritidsverksamhet kring den valda boendeformen. De beskattade naturaförmånerna är högre för lantbruksfastigheter än för villa- och fritidshusfastigheter, men detta kompenseras mer än väl av att lantbruksfastigheten betraktas som en rörelse med avdragsrätt vid beskattningen för reparations- och underhållskostnader, avskrivningar m.m. Över hälften av fritidslantbruken redovisade taxerade underskott i lantbruksrörelsen 1985.

För de små heltids-, stora deltidslantbruken ger lantbruksrörelsen 61 procent av de totalt taxerade inkomsterna. Det är här vi hittar jordbrukare som har jordbruk som sin huvudinkomstkälla. De måste skapa inkomster genom jordbruksproduktion för att skattemässigt kunna utnyttja avdrag för räntekostnader och alla tillåtna avskrivningar och för att jordbruket skall ge en hygglig inkomst att leva på. Det är i denna grupp vi

Tabell 2 Lantbrukets* struktur år 1985. Andelar i procent.

	Pensionärs- Fritids- Små deltidslantbruk	Små heltids- Större deltidslantbruk	Totalt
Andel av totala antalet företag	52	48	100
Andel av total åkerareal	28	62	100
Andel av betesmark	31	69	100
Andel av totalt arbetsbehov mätt i standardtimmar	23	77	100
Andel av totalt försäljningsvärde på vegetabilier	25	75	100
Andel av totalt försäljningsvärde på animalier	10	90	100
Andel av totalt taxerade inkomster från lantbruk	6,5	93,5	100

Källa: Jonasson [1989].

* I lantbruket ingår både jord- och skogsbruket. Det senare utgör mindre än en tiondel av de totala intakterna, arbetsbehovet m.m.

finner de jordbruk där mark, byggnader, maskiner och inventarier används mest effektivt i produktionen av jordbruksprodukter. Den kapitaliserade förväntade avkastningen av mark och byggnader i de effektiva jordbruken bildar ett "golv" för prisutvecklingen på övriga jordbruksfastigheter.

Värdestegringen på jordbruksfastigheter

För pensionärs-, fritids- och deltidslantbruken blir direktavkastningen efter ersättning till det egna arbetet negativ och detta är naturligtvis en viktig förklaring till att den genomsnittliga direktavkastningen för jordbruket som helhet skall förväntas vara låg. Varför har vi då fått en ökande andel jordbruk där de löpande inkomsterna från själva jordbruket är så betydelselösa i ägarnas totala inkomster? Ger ägandet av jordbruksfastigheter någon ytterligare avkastning? Vi har redan varit inne på att små jordbruk är delvis skattemässigt gynnade konkurrenter till villa- och fritidsfastigheter då det gäller boende och rekreation. Det är knappast de löpande inkomsterna från jordbruksproduktionen som där lockar till fastighetsköp. Underhåll och reparationer, investeringar och lån skapar avdragsgilla kostnader i jordbruksrörelsen och ett eventuellt underskott kan enligt gällande skatteregler dras av mot inkomst från andra inkomstkällor. Ju högre marginalskatt en ägare har desto mindre blir effekten av varje underskottskrona på inkomsten efter skatt och dessutom beskattas värdestegring på fastigheten mycket förmånligt. Denna kategori jordbrukare jagar inte i första hand löpande intäkter från jordbruksproduktionen. De lägger större vikt vid att vårda jordbruksfastigheten som boendeform och kapitalplacering.

Fastigheter har under många år visat sig vara goda placeringsobjekt och detta gäller också för jordbruksfastigheter.

Med undantag för de fyra första åren av innehavet får anskaffningskostnaden inflationsuppräknas enligt gällande regler för kapitalvinstbeskattningen, vilket har gjort att fastigheter, inte bara lantbruksfastigheter, är en skattemässigt gynnad placeringsform. Den långsiktiga trenden i priserna på jordbruks- och villafastigheter har varit att de följt inflationen med en tendens till en real prisökning (Andersson [1989]). Under 1970-talet steg dock realpriserna på jordbruksfastigheter våldsammare än på villafastigheter och under 1980-talet föll de tillbaka lika våldsamt.⁷ Utvecklingen har dock vänt igen. Under 1987/88, det sista året som redovisas i RRVs rapport, var den reala prisstegringen (dvs nominell prisökning minus inflation) så stor att den gav en real avkastning på +16 procent på eget kapital!

Avslutande kommentar

RRVs utredare, Sandberg, är förvånad över att "näringen inte omstrukturerats snabbare och mera dramatiskt", vilket han väntat sig efter de lönsamhetsresultat som RRV redovisat. Sandbergs förklaring är att jordbrukare inte vill lämna trampkvarnen eftersom "en avveckling av ett jordbruk kan få stora konsekvenser på det sociala planet för jordbrukaren. Han kan tvingas lämna såväl bostad som vänner och umgängeskrets vid en flyttning till en annan ort." Dessutom tror Sandberg att det "råder helt andra lönsamhetskrav inom jordbruket än inom andra näringar. ... Levnadsmönster och livsstil för jord-

⁷ Den reala prispuckeln på jordbruksfastigheter kan inte förklaras av de svenska producentprisernas utveckling eller kostnadsutvecklingen för insatsfaktorerna. Förklaringarna är i stället inflationens inverkan via skatter på realräntor och värdestegring tillsammans med jordbruksproduktprisernas våldsamma fluktuationer på världsmarknaden under 1970-talet och de förväntningar detta skapade (Andersson [1989]).

brukarna gör dem inte lika beroende av höga direkta penninginkomster som många andra grupper."

Den sanna bilden är emellertid att människor under den studerade perioden har stått i kö för att få etablera sig i näringen, dvs för att få förvärvstillstånd, få producera mjölk eller få göra investeringar i djurstallar. Vår revidering av RRVs beräkningar visar att direktavkastningen och lönsamheten i jordbruket för dem som driver jordbruk för att leva på inkomsterna från detta inte heller är sämre än i näringslivet i övrigt.

Sandberg säger sig av flera skäl inte vilja föreslå en höjning av produktpriserna med de 42 procent, som han menar skulle höja lönsamheten till en nivå i höjd med den i andra sektorer. Vår slutsats är att en dylik prishöjning inte alls skulle förbättra lönsamheten efter det att prishöj-

ningen kapitaliserats i högre fastighetspriser.

Referenser

- Andersson, Y, [1989], "Markpriser i jordbruket". Rapport 15, Institutionen för ekonomi, Sveriges lantbruksuniversitet, Uppsala.
- Cochrane, A, [1965], *The City Man's Guide to the Farm Problem*. Minneapolis.
- Hebert, A, [1886], *Jordbrukarens räddningsplanka*. Wimmerby.
- Jonasson, L, [1989], "Intern avreglering och arealersättning". Rapport 22, Institutionen för ekonomi, Sveriges lantbruksuniversitet, Uppsala.
- Riksrevisionsverket (RRV), [1989], *Lönsamhetskalkyler inom jordbruket*. Dnr 1989:33. Stockholm.
- Södersten, J, [1987], "Lönsamhet i svensk industri". *Skandinaviska Enskilda Banken Kvartalsskrift*, Årg 16, s 40-44.